

Leerkrachten over uitsluiting

Uitsluiten tegengaan

Uitsluiting is een pijnlijke kwestie voor de uitgesloten leerlingen, en zou dat ook moeten zijn voor de hele klas, de leerkrachten en de school. Ga uitsluiting op school tegen.

TEKST **MARC CONRADI, LORETTA VAN DEN BERGH, ESMEE SCHROTENBOER, ELIN HONDEBRINK EN LAURA BATSTRA**

Van alle kinderen op de basisschool wordt ongeveer één op de tien uitgesloten en dat is een groot probleem. Allereerst voor degene die het treft en zijn of haar gezin, maar ook voor degenen die het veroorzaken, voor de klas en voor de school waarbinnen het plaatsvindt. Daarom is er onderzoek gedaan onder leerkrachten naar hun meningen, ervaringen en oplossingen.

UITSLUITEN EN PESTEN

In veel onderzoek, anti-pestprogramma's zoals KiVa, de 'Richtlijn pesten' van het Nederlands Centrum Jeugdgezondheidszorg (NCJ, 2014) en in de Week Tegen Pesten 2021, wordt uitsluiten als één van de onderscheiden vormen van pesten benoemd, naast fysiek, verbaal en digitaal pesten. Uitsluiten zit in de categorie 'relationeel pesten'. Deze vorm is minder zichtbaar dan de fysieke en verbale vormen van pesten, maar niet minder schadelijk. Er zijn aanwijzingen dat deze vorm van pesten schadelijker is.

Kip Williams, de grondlegger van onderzoek naar uitsluiting, stelt: 'Net zoals leeuwen en herten, zijn ook mensen groepsdieren. Het gevoel bij een groep te horen, is één van onze basisbehoeften. Als we door anderen genegeerd worden, voelen we ons ellendig' (dekennisvanu.nl, 2016). Uitsluiting is een vrij vage term, omschreven als 'er niet bij horen' (Jehoel-Gijsbers, 2004). Dit kan bewust of onbewust gebeuren. Vaak wordt ervan uitgegaan dat er sprake is van uitsluiting als iemand dat zo ervaart. Bij afwijzing is er sprake van een bewuste handeling, iemand wordt als 'niet gewenst' gedefinieerd. In de praktijk worden de begrippen vaak door elkaar gebruikt.

GEVOLGEN

De gevolgen voor de uitgesloten kinderen variëren van angst, eenzaamheid, depressie, tot bijvoorbeeld eetstoornissen. Deze gevolgen kunnen lang en soms zelfs levenslang doorwerken (Saylor et al., 2013). Op school zijn de prestaties vaak zwakker. Als er in een

Een veilig schoolklimaat kan dienen als een beschermende factor tegen pesten, afwijzing en uitsluiting

klas kinderen uitgesloten worden, kan dat gezien worden als een teken dat er niet voor alle kinderen een veilig klimaat heerst.

OORZAKEN

Uitsluiting wordt vaak in verband gebracht met eigenschappen van het kind zelf, zoals sociaal slechter functioneren, lichamelijke beperkingen, uiterlijke kenmerken, gedrags-eigenschappen en taalachterstand. De vraag is of de oorzaken bij het kind zelf gezocht moeten worden. Het sociale klimaat in de klas en op school en de houding van de leerkracht spelen mogelijk een grotere rol volgens sociologe en pedagoge Mieke van Stigt (Bessems, 2022). Een veilig schoolklimaat kan dienen als een beschermende factor tegen pesten, afwijzing en uitsluiting. Daarnaast zijn maatschappelijke factoren als armoede, kansengelijkheid en de heersende neoliberale opvattingen over eigen verantwoordelijkheid, soms resulterend in 'blaming the victim', belangrijke factoren die mede bepalend zijn voor inclusie of uitsluiting, ook op de basisschool.

ERVARINGEN VAN LEERKRACHTEN

In 2020 is een landelijke online enquête gehouden onder basisschoolleerkrachten.

Via berichten op social media en online platformen voor leerkrachten is een oproep gedaan om online een vragenlijst in te vullen. De vragen gingen over de aard, risicofactoren en mogelijke oplossingen voor uitsluiting van leerlingen op basisscholen. Of de gesuggereerde oplossingen effect hebben, dient nader onderzocht te worden. Ruim 83 procent van de 194 deelnemende leerkrachten van reguliere basisscholen in Nederland en België gaf aan dat er bij hen in de klas sprake is of is geweest van sociale uitsluiting. Gemiddeld betreft dit twee kinderen per klas. De aard van

Actiepunten voor leerkrachten

- Realiseer je dat uitsluiten een vorm van pesten is die weliswaar minder zichtbaar is, maar minstens zo schadelijk is voor het kind.
- Wees alert op deze vorm van pesten, herken de signalen (alleen op het schoolplein, niet betrokken bij groepswork in de klas, nooit uitgenodigd worden voor spelen en verjaardagsfeestjes).
- Pak dit klassen- en schoolbreed aan. Leg niet de focus op het uitgesloten kind, maar op het sociale klimaat waarbinnen uitsluiting kan ontstaan.

Het gevoel bij een groep te horen, is één van onze basisbehoeften. Als we door anderen genegeerd worden, voelen we ons ellendig

de uitsluiting was divers. De top drie is volgens leerkrachten: 'Heeft weinig aansluiting in de klas', 'Heeft nooit speelafspraken met klasgenoten' en 'Wordt nooit uitgenodigd op verjaardagsfeestjes'. Op de negende plaats staat: 'Wordt gepest'.

WIE KAN IETS AAN UITSLUITING DOEN?

Leerkrachten zien zichzelf bijna unaniem als de allerbelangrijkste partij om uitsluiting tegen te gaan. Direct gevolgd door de school. Het uitgesloten kind zelf wordt door een minderheid gezien als degene die het probleem kan oplossen. Hoewel leerkrachten afwijkend gedrag van het kind als een belangrijke risicofactor benoemen, wordt de oplossing van het probleem niet bij het kind zelf gelegd, maar voelen de leerkrachten zichzelf en hun school verantwoordelijk om er iets aan te doen. De belangrijkste genoemde remedies zijn voor de leerkrachten: 'Een positief klassenklimaat creëren' en 'Alert zijn op uitsluiting'. Voor de school zijn dat: 'De sfeer op school verbeteren' en 'Aandacht besteden aan uitsluiting'.

OPLOSSINGEN

Welke oplossingen leerkrachten hanteren, is in 2022 in een online enquête bevraagd: 38 basisschoolleerkrachten uit Nederland en België

beantwoordden de vraag 'Welke praktische manier gebruik je om buitensluiting van kinderen tegen te gaan?' Met name het verbeteren en veilig maken van de sfeer op school en in de klas is van belang om uitsluiting tegen te gaan. Dat kan volgens de bevroegde leerkrachten door regels opstellen en naleven, concreet gedrag van leerkrachten en school, bewustwording en reflectie bij de leerlingen ontwikkelen, en het betrekken van de ouders bij het tegengaan van uitsluiting.

Belangrijk is dat leerkrachten en school alert zijn op uitsluiting, bijvoorbeeld in de leerling-gesprekken. Zoals een leerkracht adviseert: 'Ik heb regelmatig persoonlijke gesprekken met leerlingen om problemen te signaleren.' Een leerkracht maakt duidelijk onderscheid tussen omgaan met elkaar in school en daarna: 'Op school hoeft je niet elkaars beste vriend te zijn, maar wel een goede klasgenoot.' Tijdens de reflectie is het volgens een leerkracht van belang 'om kinderen begrip en mededogen mee te geven'. Meelopers kan geleerd worden dat ze deel uitmaken van een groep en medeverantwoordelijk zijn voor het groepsgedrag: 'Het is uiteindelijk de verantwoordelijkheid van de hele groep dat iedereen oké is.'

Remedies tegen uitsluiting

1. Aan het begin van het jaar de volgende regels afspreken:

- Pesten en uitsluiten is verboden. Altijd.
- Iedereen is anders en speciaal, en we hebben respect voor iedereen.
- Iedereen mag altijd meedoen met spelen.
- Als er iemand alleen staat, loop je naar diegene toe om te vragen of hij/zij mee wil spelen.
- Uitnodigingen voor verjaardagsfeestjes mogen niet op school worden uitgedeeld, tenzij iedereen uit de klas wordt uitgenodigd.

2. Concreet gedrag. De leerkracht:

- kiest wie met wie samenwerkt en welke samenwerkingsgroepjes er zijn, zodat elke leerling gedurende het jaar tenminste één keer met elke andere leerling heeft samengewerkt;
- koppelt kinderen aan elkaar op basis van gedeelde interesses, problemen, et cetera;

- betreft een kind dat alleen staat actief bij een groep. Bijvoorbeeld door zelf mee te doen met een spel, of het kind een complimentje te geven in het bijzijn van andere kinderen;
- complimenteert kinderen die uitgesloten kinderen bij de groep betrekken of anderen aanspreken op hun uitsluitende gedrag.

De school zet een vriendenbankje op het schoolplein waar leerlingen die alleen spelen, zodat andere kinderen dat zien en hen bij de groep kunnen betrekken. Of twee leerlingen die anders alleen zouden spelen, vinden elkaar daar.

3. Bewustwording/reflectie bij de leerlingen ontwikkelen door:

- regelmatig met de klas te reflecteren en evalueren hoe de dag is verlopen, of hoe het tijdens de pauze op het speelplein ging. Daarbij het gevoel leren te benoemen en gezamenlijk

geconstateerde problemen leren oplossen, bijvoorbeeld door rollenspellen te doen;

- te praten over overeenkomsten en verschillen tussen leerlingen en dat positief te labelen;
- het gevoel te creëren dat we allemaal samen verantwoordelijk zijn voor een prettige tijd in deze klas. Samen zorgen we ervoor dat iedereen het leuk vindt.

4. Ouders betrekken bij de gang van zaken in de klas door:

- als er gepest wordt dit direct met de ouders te delen en oplossingen af te spreken;
- ouders op te roepen om voor verjaardagsfeestjes de hele klas uit te nodigen;
- speelafspraken tussen kinderen samen met de ouders wat te sturen.

KLASSENFEESTJES

Een specifieke vorm om uitsluiting tegen te gaan, is het geven van één 'klassenfeestje'. Bij een klassenfeestje geven één of het liefst meerdere kinderen een verjaardagsfeestje waarbij alle kinderen van de klas worden uitgenodigd. Ouders die dit willen doen, kunnen het *Handboek klassenfeestjes* downloaden (<https://drukendwars.nl/gratis-draai-boek>). Voor leerkrachten is dit een mooie aanleiding om op een speelse manier voor en na het feestje het onderwerp uitsluiting en inclusie met de klas te bespreken. Je kunt je er actief voor inzetten door enthousiaste ouders aan te moedigen een klassenfeestje te organiseren samen met ouders van een uitgesloten kind, of schoolbreed door er aandacht aan te besteden in de nieuwsbrief of op de ouderavond (op <https://drukendwars.nl/download-pagina> zijn hiervoor veel kant-en-klare teksten te downloaden).

TOT SLOT: BELANG INZIEN

In een eerder onderzoek onder ouders van uitgesloten kinderen gaven deze aan dat 68 procent van hun kinderen gepest werd (Hagen & Van Wijk, 2020). Volgens de leerkrachten is dat in 40 procent het geval. Het is van belang in te zien dat uitsluiten een vorm van pesten is en wel één van de ernstigste vormen. Alleen als leerkrachten zich dit realiseren, én dat uitsluiten een gevolg is van een klas- of schoolklimaat waarbinnen dit mogelijk is, kan dit tegengegaan worden. Als leerkrachten actief werken aan een klimaat van respect en samenwerking in de klas en op school, kan dit pesten inclusief uitsluiting verminderen en mogelijk zelfs voorkomen worden.

De literatuurlijst is te vinden op: www.jsw.nl/artikelen

MARC CONRADI

is seigenaar van Conradi Consult en coördinator van Klassenfeestjes bij Druk & Dwars (www.drukendwars.nl)

LORETTA VAN DEN BERGH

is masterstudent Orthopedagogiek aan de RUG

ESMEE SCHROTENBOER

is orthopedagoog bij Accare

ELIN HONDEBRINK

is onderzoeksmedewerker bij het project Druk & Dwars van de RUG

LAURA BATSTRA

is psycholoog en hoogleraar Orthopedagogiek bij de RUG

Blijf op de hoogte van de ontwikkelingen in het basisonderwijs

Neem een (online) abonnement op JSW

- + Sinds 1913 een begrip
- + Praktische artikelen en opiniestukken
- + Interviews met onderwijsdeskundigen

Meer weten?

Ga naar jsw.nl of bel 088-2266692